

РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

Nowak Magdalena. Dwa światy. Zagadnienie identyfikacji narodowej Andrzeja Szeptyckiego w latach 1865–1914. – Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2018. – 614 s.

Нещодавно у видавництві Гданського університету побачила світ монографія польської дослідниці, докторки Магдалени Новак, присвячена постаті видатного українського релігійного та громадського діяча, одного з духовних провідників української нації, багаторічного очільника Української греко-католицької церкви митрополита Андрея Шептицького. Варто нагадати, що авторка традиційно й плідно цікавиться українською проблематикою, зокрема, досліджує польсько-українські стосунки міжвоєнної доби й інших періодів. У її науковому доробку – монографія про ставлення ендеків до українського питання, впорядкування і редагування кількох спільних збірників наукових праць польських та українських істориків. Рецензована монографія підсумувала багаторічні студії дослідниці щодо постаті відомого українського діяча.

Метою дослідження, як зауважує сама авторка, було дослідити та розкрити проблему національної ідентифікації видатної особи з польсько-русинського/українського прикордоння Романа Олександра Шептицького, яка зазвичай фігурує на сторінках історичних творів під своїм релігійним іменем Андрей (с. 15).

Монографія має традиційну для такого жанру структуру і складається із вступу, семи розділів, епілогу, висновків, бібліографії, списку скорочень та іменного покажчика. Книга також містить кілька ілюстрацій, які стосуються родини та особи героя дослідження.

Авторка свідомо обмежила хронологію дослідження тим переходовим періодом у рамках якого, на її переконання, і відбувалася трансформація ідентичності митрополита Шептицького. Початковою межею була обрана дата його народження, тобто 1865 р. (хоча у вступі авторка згадує коротку передісторію входження Галичини до імперії Габсбургів). Остаточною цезурою твору є початок Першої світової війни, а саме інтернування митрополита російською імперською владою 18 вересня 1914 р.

Монографічне дослідження ґрунтується на репрезентативній джерельній базі: документах архівного збереження, листуванні, щоденниках та спогадах, пресі та інших друкованих джерелах, опрацьованих авторкою в архівах і бібліотеках Польщі, України та Австрії. Зокрема, в Україні нею були опрацьовані фонди Центрального державного історичного архіву України у Львові, Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка.

Рецензована монографія відрізняється ретельним аналізом досягнень історіографії на сьогоднішній день щодо осмислення різних аспектів постаті та діяльності митрополита Андрея Шептицького, насамперед польської та української. Також розглянуто наукові праці з дотичної проблематики стосовно особливостей конфесійного життя, національної ідентичності, етнічності, національної термінології в Галичині окресленого часу (с. 25-38).

Ідентифікаційна еволюція героя твору представлена на широкому тлі суспільно-політичних та культурних змін на зламі XIX та XX століть у просторі етнічного і релігійного прикордоння. Адже до 1914 р. життя Андрея Шептицького проходило в світі імперії Габсбургів, який специфічним чином дозволяв поєднувати домодерну станову свідомість з елементами новітньої, вже національної ідентичності. Отже авторка аналізує історичний період, коли зв'язки та правила старого світу були ще досить міцними, і в той же час, коли націоналізм (модерна національна ідентифікація) тільки набирала обертів і остаточно оформилася лише під час і після Першої світової війни.

У першому розділі «В колі родинної традиції» звертається увага на те, що майбутній митрополит виховувався в польському поміщицькому середовищі, яке мало сильні римо-католицькі традиції. Роди предків пишалися приналежністю до «політичного народу» давньої Речі Посполитої. При цьому, дослідниця зазначає, що в родині матері, Софії з Фредрів, елементи русинства були непомітними. Натомість в сім'ї батька, Яна (Івана) Канти Шептицького, шанували тих предків, які мали високі посади в ієрархії греко-католицької церкви. Тим самим родинне середовище Шептицьких, попри польську культурну доміную, все ж пам'ятало свої русинські коріння.

З другого розділу «Світська освіта» дізнаємося про отриману юним Шептицьким типову для представників свого стану освіту, яка включала, окрім домашнього навчання, студії в гімназії св. Анни в Кракові, правничі студії в Ягеллонському та Вроцлавському університетах. Авторка звертає увагу на те, що в анкеті під час навчання в Ягеллонському університеті у 1885-1886 рр., Шептицький вперше зазначає свою національну належність як русинську. Характерно, що до найближчого кола його спілкування належали виразники клерикально-консервативних поглядів Павло Попіль та отець-єзуїт Генрік Яцковський, які мали помітний вплив на формування світогляду майбутнього митрополита. У цих умовах у юного Романа рано формується священницьке покликання.

Третій розділ «Визначення шляху» змальовує перебіг формування світогляду Шептицького, який має вагоме релігійне підґрунтя і сполучає первісну польську ідентичність і задеклароване русинство. Однією з його основоположних цілей цього часу стає служіння греко-католицькій церкві заради збереження її єдності з Папським престолом і протидії її зближенню з православ'ям. Кристалізації вказаних поглядів прислужилися подорожі до Риму і спілкування з кардиналом Мечиславом Ледуховським, і поїздка до Російської імперії, де відбулися зустрічі з філософом Володимиром Соловйовим та українським істориком Володимиром Антоновичем.

У тексті наступного розділу «Навчання і релігійна кар'єра» міститься важлива інформація про початок чернечого життя Шептицького із вступом його у 1888 р. до Добромільського монастиря. Саме у цей період, на думку дослідниці, у його житті виразно присутні два світи – польський та русинський/український, які час від часу перетинаються. Монастирська освіта і практика сприяла посиленню українських інтенцій. А родинні контакти і старі зв'язки нав'язували до польської традиції. На цей час, як вважає М. Новак, Шептицький ще не відчував суперечностей між українським і польським оточеннями.

Про переломний період у житті Шептицького (1898-1901 рр.) йдеться у п'ятому розділі «Номінація». Призначення його Станіславським єпископом відкрило шлях до світу загальнонаціональної та міжнародної політики. Це в свою чергу помітно розширило коло спілкування Андрея Шептицького, перетворило його на особу, навколо якої починає гуртуватися галицька еліта, як українська, так і польська. Найменування на сан Львівського архієпископа посилює його українську ідентичність, на що подіяли, передовсім, моральні та духовні мотиви. Дослідниця акцентує увагу на впливі матері на цей процес і позицію самого Шептицького, який пізніше підкреслював потребу стати духовним провідником русинів/українців – «батьківською турботою про свій люд». Якщо у перші роки перебування

на посаді архієпископа в його оточенні ще перепліталися польський та русинський/український світи, то з часом, особливо зі смертю близьких та друзів, польські впливи зменшувалися. Авторка, цілком справедливо зауважую, що на посилення української ідентичності вплинула політична ситуація та, особливо, ескалація польсько-українського протистояння в Галичині. На початку ХХ ст. митрополит написав в одному зі своїх листів, що відчуває себе як поляком, так і русином, але більше русином. Поняття «українець» у цей період використовується Шептицьким на означення політичної позиції.

Окремий, шостий розділ присвячений стосункам митрополита в колі родини: його характеру й зацікавленню, відносинам з матір'ю та батьком, контактам з братами тощо.

Сьомий розділ охоплює діяльність митрополита на галицькій політичній сцені. Висвітлюється його співпраця з українським політичним середовищем, передовсім з народовцями. Зауважується як він послідовно захищав суспільно-політичні та культурно-освітні права українців краю. Зокрема, Шептицький підтримував відкриття українського університету, надання загального виборчого права. Окремі підрозділи присвячені ставленню митрополита до вбивства Анджея Потоцького, участі в виборчій реформі до крайового Сейму, відносинам з польським єпископатом тощо.

Дослідниця запропонувала досить цікаву багаторівневу модель ідентичності Шептицького напередодні Першої світової війни. Якщо у митрополичому служінні він мав майже виключно українське оточення, то у родинному колі ще лишалися доволі жваві контакти з польським середовищем, переважно поміщицьким. Тобто його суспільний публічний простір набув уже виразних українських рис, а особистий/внутрішній лишався ще перетином двох світів, як польського, так і українського. Зрештою, М. Новак робить висновок, що перед великою війною Шептицький стає прихильником української перспективи трансформації духовного життя і геополітичного простору. Про це, зокрема, свідчить меморандум митрополита до австро-угорського уряду від 15 серпня 1914 р., у якому пропонується відокремлення України від Російської імперії з наданням їй широкої автономії під протекторатом Габсбургів (с. 522-526).

Отже, у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. у Центрально-Східній Європі представникам елітних груп ще можна було підтримувати зв'язки з кількома національними сферами. Рецензована монографія це добре демонструє на прикладі трансформації національної ідентичності Андрея Шептицького, який у процесі власного самовизначення переміщався по досить химерній траєкторії між двома світами – польським та русинсько-українським. Про складність механізму еволюції свідчить те, як він вирішив із польської громади, оголосив себе русином у 1885 р., але в наступні роки ще зберігав подвійні польські та русинсько-українські зв'язки. Крім іншого, дослідниця досить вдало використала мережевий метод, який дозволив показати як зміна кола спілкування Шептицького позначалася на його ідентифікаційних пріоритетах. Також проаналізовано впливи осіб різних середовищ, як церковних, так і світських, на процес його самовизначення. Апробовані авторкою методологічні підходи можуть бути застосовані для аналізу механізму становлення національної ідентичності ширшого кола діячів, передовсім консервативного спрямування.

Вочевидь монографія Магдалени Новак прислужиться кращому розумінню постаті митрополита Андрея Шептицького та є важливим набутком не тільки польської історіографії, оскільки становить собою взірцевий приклад продуктивного застосування новітніх дослідних методологій.

Віталій Масненко (Черкаси)

Orcid ID: 0000-0002-7825-3871

DOI: 10.31651/2076-5908-2019-2-120-122